

ECATERINA BĂLĂCIOIU-LOVINESCU – THE CONSCIOUSNESS OF A CONSCIOUSNESS

Ileana Marioara Cosma, PhD Candidate, Cluj-Napoca Technical University "North University Center" of Baia Mare

Abstract: The paper proposes an analysis of the impact of mother's figure had over the writer, literary critic and political militant that Monica Lovinescu would become after leaving Romania in 1947. Even though her trajectory should have been a literary one, or at least in a cultural domain, Monica Lovinescu will give up her studies, dedicating her entire life and energy to build what her mother used to name in coding words "Baudelaire's thesis", the fight against communism, a battle long kept even after her mother's voice was brutally interrupted in the prison-hospital of Văcărești. The first volume of correspondence published by Humanitas Publishing House in 2012 is an epic structure of a poetic love between mother and daughter. It represents the voice of a person whom Monica Lovinescu would later call in her memories, her highest consciousness.

Keywords: Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, mother, communism, consciousness, militant

Regimurile comuniste instaurate în Europa de Est după cel de-al Doilea Război Mondial oferă cercetătorului de azi posibilități aproape infinite de a-și aprofunda studiile asupra regimului politic, psihologiei maselor, rolului culturii în această construcție socio-politică și, mai ales, rolului și locului individului. Mai mult decât orice alt regim politic cunoscut în istorie, comunismul, la fel ca și nazismul, de altfel, au ca scop real nu construcția unei lumi noi, pe principiul egalității în primul caz și pe cel al supremației rasiale în al doilea, ci transformarea individului din ființă cu conștiință și suflet, în rotiță a sistemului. Anii de teroare de după al Doilea Război Mondial au reușit prin represiuni crunte, fals, intimidare și crimă să anihileze orice conștiință colectivă a popoarelor ocupate. Înăbușirea în sânge a Revoluției din Ungaria, Gulagul sovietic, anihilarea Rezistenței din munții României, construcția Zidului Berlinului și, ulterior, Revoluția din Praga din 1968 au fost semnale fără echivoc ale asasinării individului și instaurării supremației statului politic și a conducătorului suprem.

Însă istoria își are legile ei. Niciun regim politic nu este infailibil și, mai devreme sau mai târziu, va fi distrus - cel mai sigur din cauza propriilor erori. Acesta este momentul în care cercetătorul reușește să pună în mișcare mecanismul de de-mitizare. Ies astfel la iveală subteranele unui regim care nu ar fi putut fi cunoscute în timp istoric/real.

Disidența se naște o dată cu instaurarea regimului, însă de multe ori, așa cum ulterior au dezvălui arhivele fostelor servicii secrete ea nu era decât o altă față a minciunii. Indivizi ai unei Românie „altfel” așa cum o numește profesorul și cercetătorul Lucian Boia, ai unui spațiu în care onoarea stă doar în manualul de istorie (uneori și ea cosmetizată), nu și în viața reală, și-au adjudecat rolul de disidenți din poziții confortabile, uneori înlesnite chiar de statul pe care îl retractau.

Vocile adevăratei rezistențe au fost de cele mai multe ori silențioase pentru omul de rând: un primar fugit în munți de câte ori secretarul de la centru era trimis cu hârtiile pentru raționalizarea pâinii, un țăran ce va prefera deportarea decât să semneze pentru colectivizare, profesorul care îl va preda pe Camil Petrescu, de multă vreme interzis și care va ajunge la mașina de șuruburi din vreo uzină obscură din București.

În deznădejdea pe care dosarele fostei Securități o scot la iveală dezvăluind trădări inimaginabile, aceste voci, aparent minore salvează onoarea acestui popor pe care uneori cu istoria în față și cu rațiunea trează ne vine greu să spunem că îl iubim.

O astfel de voce este și Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu . Nu tocmai o voce minoră dacă ar fi să luăm în considerare descendența ilustră a acestei *simple profesoare de franceză* (înrudită din partea mamei cu familiile Brătianu și Tătărașcu, care au dat acestei țări cinci prim-miniștri), căsătorită cu Eugen Lovinescu, una dintre cele mai impozante figuri ale culturii românești, sau faptul că fiica ei, Monica Lovinescu va deveni cea mai puternică voce din exil a luptei împotriva regimului de la București înainte de 1989 și chiar și după instaurarea regimului lui Ion Iliescu și a Frontului Salvării Naționale.

Dacă evocarea personalității Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu din caietele și jurnalele Monicăi Lovinescu ar putea fi *coruptă* de dragostea fiicei sau de un oarecare sentiment de culpabilizare pe care după moartea mamei l-a trăit o viață întreagă, vocea din scrisorile mamei nu lasă loc de dubii sau interpretări; este vocea unei mame în aceeași măsură în care este vocea unei conștiințe.

Din corespondența dintre mamă și fiică între anii 1947- 1958, ani care coincid cu plecarea Monicăi Lovinescu cu o bursă de studii la Paris și, respectiv anul arestării Ecaterinei Bălăcioiu - Lovinescu s-au păstrat doar scrisorile primite la Paris, căci la percheziția ulterioară arestării din 22 mai 1958 scrisorile de la Monica, legate pe ani, în caiete și păstrate cu un devotament aproape religios au fost trimise spre incinerare, fiind considerate inutile pentru anchetă. Scrisorile trimise la Paris, mărturii ale unui caracter neîngenunchiat de istorie vor vedea lumina tiparului abia în 2012, într-un prim volum care conține corespondența dintre anii 1947-1951. Fragmente din scrisorile mamei fuseseră publicate și în volumul Doinei Jela *Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat* apărut în 1998, volum care dezvăluie o dramă personală ce va deveni, de fapt o dramă națională a acelor ani, însă întreaga corespondență rămăsese neatinsă din momentul aflării veștii morții mamei din 1960 din Penitenciarul Văcărești, fiind descoperită în 2011 în arhiva familiei Lovinescu- Ierunca și repatriată pentru a fi publicată ulterior.¹

Scrisorile pe care Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu le trimitea o dată pe lună fie prin poștă, fie clandestin prin diverși cunoscuți sau cu valiza diplomatică prin Ambasada Franței și cărțile poștale trimise zilnic prin poșta regulată sunt nu numai pagini pline de emoție, de dragostea infinită a unei mame pentru unica ei fiică ci și adevărate cronicile ale unei epoci în care România începea construcția socialismului utilizând metodele barbare învățate în școala sovietică. Arhitectura lor, limbajul care utilizează coduri lingvistice alese cu eleganța dublată evident de erudiție fac trimiteri evidente la formația profesională a autoarei lor plasând aceste texte la granița dintre corespondența privată și genul epistolar . Formația culturală de filiație franceză a Ecaterinei Bălăcioiu - Lovinescu răzbate atât prin stil, prin plăcerea de a redacta, caracteristică specifică culturii franceze încă din secolul al XVIII-lea², cât și prin codurile utilizate (*teza despre Baudelaire* - lupta împotriva comunismului, *Doamna Marchiză* - expresie folosită atunci când conținutul frazei trebuia înțeles exact invers, *familia* - cu

¹ Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, *Scrisori către Monica 1947-1951*, Editura Humanitas, 2012, Nota asupra ediției, p 31.

² *Dicționar de termeni literari*, coord. Al. Săndulescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p.148.

conotație negativă, reprezenta statul comunist român, *familia Palade* - nomenclaturiiști recrutați dintre scursurile societății, *Yoga* - Mircea Eliade, *Christiane* - Franța, *Mirona* - Statele Unite, *Stana* - cenzura, *în oraș* - la închisoare, *Mimi* - expresie folosită pentru a denumi apartamentul după ce fusese confiscat prin decret de stat, *vechii poeți* (variantă cere mai târziu va deveni *familia Michail*), expresii folosite ca sinonime cu comuniștii³.

Traducerea scrisorilor interceptate începe în 1953. (De fapt interceptarea scrisorilor începe din 1949 din cauza refuzului Monicăi Lovinescu de a se întoarce în țară: *Stana îți citește cu regularitate scrisorile*⁴ îi scria mama într-o scrisoare din 23 ianuarie 1949, însă Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu va avea dosar de urmărire doar din 1953). Interpretarea textelor va da multă bătaie de cap autorităților de la București. În Nota Serviciului D, din iulie 1953, care deschide dosarul de urmărire a Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu, păstrat în fondul X S.R.I., nr. 51631 locotenentul de securitate Ciocan Dumitru, care face traducerea textelor din limba franceză își exprimase suspiciunea asupra unor informații neclare, întrebări pe care același locotenent și le va pune de multe ori în anii care vor urma: *este de menționat faptul ca la fiecare scrisoare atât expeditoarea cât și destinatarul dau anumite ore (în cifre) care totuși par suspecte*⁵. Peste câțiva ani locotenentul Ciocan va fi înlocuit cu un alt traducător, *Gheo* (numele întreg nu apare în dosar) care va fi la fel de exasperat de atâtea nume și expresii pe care nu le înțelege. Însă cum ar putea doi funcționari educați la școala secerii și a ciocanului de la Moscova să traducă pagini de excelență ale unei femei (profesoară de franceză și inspector pe țară) care își petrecuse anii de studii în Franța și își cunoscuse chiar și viitorul soț într-o sală de lectură de la Academia Națională a Franței.

De altfel în ciuda interceptărilor corespondenței și a celor trei tomuri a câte 500 de pagini din dosarul de urmărire, procurorii nu vor putea aduce la proces probe solide împotriva ei, complotul de care fusese acuzată fiind un fals grosolan, datorat în mare parte prieteniei pe care o legase cu Ion Caraion (bun prieten pe atunci al lui Virgil Ierunca, soțul fiicei sale, acuzat de trădare și condamnat în lipsă). Ion Caraion pe care îl considerase ca pe propriul ei fiu și care după moartea ei o va umili în cel mai josnic mod cu putință în declarațiile pe care le va da la Securitate.

Însă în ciuda exercițiului continuu de autocenzurare și interpretare a textului epistolar, scrisul este pentru Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu o formă de catharsis, un mijloc prin care forța și energia vitală a mamei este transmisă fiicei, de care va fi despărțită mai bine de un deceniu de către un regim politic abuziv și apoi pentru eternitate: *Însă dacă sunt pregătită să ajung la un moment când corespondența dintre noi ar fi complet întreruptă, am dreptul acum, când încă se poate să primesc vești de la tine ca să pot trai*.⁶

De altfel regularitatea aproape religioasă cu care scrie la fel ca și într-un jurnal, în fiecare zi o carte poștală și periodic scrisori, elaborate pe parcursul mai multor zile până era găsită o sursă de încredere prin care puteau fi trimise sunt o altă dovadă a faptului că aceste texte nu sunt doar simple epistole. Ele sunt în aceeași măsură cronici ale unei iubiri materne și ale unei epoci întregi. Pagini emoționante în care dorul sau uneori deznădejdea o cuprind,

³ Ecaterina Bălăcioiu Lovinescu, *op.cit.*

⁴ *Ibidem*, p.254.

⁵ Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă .Reconstituirea unui asasinat*, Editura Humanitas, București, 1998, p.101.

⁶ Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, *op. cit.*, p.200.

lăsând-o nu o data pradă lacrimilor și durerilor nerostite alternează cu pagini în care o forță nebănuită răzbate din vocea autoarei. Forța rațiunii, care înțelege că drumul pe care țara o luase este pe de o parte unul ireversibil și pe de altă parte un drum pe care nici ea, dar mai ales fiica ei nu aveau ce să caute. Țara urma o traiectorie deraiată, iar destinul Monicăi, cea care fusese predestinată a gândi liber nu își găsea loc în această construcție a viitorului socialist: *NU TE ÎNTOARCE! Chiar dacă auzi și mai ales dacă auzi că am dispărut - sper că n-are să se întâmple așa - și mai ales dacă se întâmplă, nu te întoarce. Familia Palada conduce totul, ne mână cu strășnicie.[...] Uite că iarăși îmi plâng de milă, ca o cârpă. Chiar mi-e silă de mine. Să revenim la lucrurile serioase. Deci, nu te întoarce.*⁷

Pagini de cronică găsim și în scrisorile de după februarie - martie 1948, elaborate în registre diferite în funcție de modalitatea în care erau trimise în Franța. Corespondența trimisă prin poștă are uneori un stil aproape auster, asemenea unui raport, însă întreaga frază este construită după un cod stabilit anterior. Răzbate totuși uneori ironia fină a intelectualului care chiar dacă bănuiește că totul este interceptat nu-și poate refuza metafora: *Știi ce friguroasă sunt; știi că jumătate din iarnă a trecut, dar nouă aici, în România, ne e frică de crivățul de la răsărit.[...] Aici toate sunt bune. Uneori continui Madame la Marquise, cântecul cu care ne amuzam amândouă.*⁸

Alteori, atunci când scrisorile soseau la Monica prin diverși cunoscuți și nu mai ajungeau la destinație măcelărite de cenzură, avertismentele sunt directe, uneori chiar brutale și teama nu mai este disimulată în exprimări încifrate: *Să nu cumva să te întorci fiindcă n-ai mai putea pleca înapoi. Trebuie ca unul dintre ai noștri să trăiască pentru ca amintirea tuturor celor batjocoriți să rămână curată într-un suflet nobil; trebuie să le transmiți copiilor tăi nume, întâmplări din viața familiei noastre, ca nu cumva ai noștri să moară de tot, ca gândul la nebuniile, curajul, la principiile lor să mai iște cuiva un răs.*⁹ Disperarea ce răzbate din frază nu era nicidecum vocea singurătății unei mame abandonată în țara *celorlalți*, ci vocea lucidității unui intelectual care vede cum toată elita românească era redusă la tăcere. Foști membri ai cenaclului **Sburătorul** dispăreau din viața publică, Dan Brătianu fusese arestat, sau cum se exprima în scrisorile „oficiale”, *se afla în oraș*¹⁰, nume mari ale literaturii fuseseră scoase din manualele școlare, biblioteca Lovinescu fusese incinerată, proprietatea privată devenise bun public. Statul confiscă nu doar bunurile materiale ale individului, ci și moștenirea culturală a întregului popor. Teamă că toate acestea vor dispărea pentru totdeauna și adevăratele valori românești vor fi reduse la tăcere alimentează tonul aceste imperativ al epistolei. Sunt pagini în care autoarea se recunoaște înfrântă de sistem. Între rutina zilnică ce însemna serviciu, munca de voluntariat, seminarii de învățământ ideologic, examene pentru a fi admisă în noul partid al muncitorilor, percheziții și umilințe pare că uneori se pierde, își pierde sensibilitatea. Însă realitatea regimului nu este și realitatea acestui om de excepție. Căderile ei nu sunt decât boli ale trupului, cauzate de extenuarea fizică a unei femei în prag de pensie, niciodată boli ale sufletului sau ale minții. Iar istoria va demonstra că deși Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu nu a fost nici disident politic, nici martir și nici erou național, demnitatea cu care și-a ispășit pedeapsa în închisorile comuniste a fost exemplară. Și a făcut toate acestea

⁷ *Ibidem*, p.225.

⁸ *Ibidem*, p.101

⁹ *Ibidem*, p.200.

¹⁰ *Ibidem*, p.230.

nu din spirit de sacrificiu sau din patriotism, ci dintr-o mare dragoste pentru fiica ei. Mesajul acesta de iubire și devotament până la sacrificiu al mamei va fi transmis Monicăi Lovinescu după mulți ani de către o supraviețuitoare a aceleiași închisori. Varvara Florea, care îi fusese alături în ultimele clipe de agonie va ajunge la Paris după 11 ani de la moartea mamei, în 1971, ducând fiicei rămasă în exil sărutul mamei și mesajul *Il n'y a pas de quoi rougir, ma petite!*¹¹

Însă sentimentul predominant care răzbate din jurnal nu este disperarea. Prin structura ei sufletească Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu era o luptătoare și chiar dacă uneori reîntâlnirea cu fiica de la Paris părea imposibilă o salvau de la disperare epistolele-jurnal pe care le trimitea către lumea liberă. Iar când brutalitatea de afară începea să o sufocă și cursurile de materialism dialectic o aduceau cu adevărat pe culmile disperării, găsea întotdeauna salvare în cuvânt. Fraza devine atunci poezie pură, ca o replică, în intimitate la limbajul de lemn al textelor politice pe care nu reușea nicicum să le înțeleagă: *Ce cutie muzicală cu sonorități complexe și neașteptate este sufletul omului. Ce rezonanță avea vocea ta, atât de aproape de mine*¹² scrie ea într-o scrisoare din 20 noiembrie 1949, la o zi după aniversarea Monicăi. Sau în altă parte unde poezia este una a revoltei: *Cozile de topor care ne ocărăsc, pasămite ca să ne facă bine, să ne educe! Cozile de topor care ne umilesc, ne amenință, ne torturează cu aerul lor victorios.[...] Și când te gândești că există oameni care-și spun vorbe tandre, care iubesc, care văd iubirea ca pe un lucru esențial, care surâd...*¹³

Primul volum de corespondență se încheie cu o scrisoare din 6 februarie 1951, care reliefează aceeași dimensiune a duplicității existenței. Un text din care răzbate eterna durere a disimulării: *figura concentrată și ermetică pe care o am în tramvai*¹⁴, la antipod cu peisajul selenar *paradisul meu*, văzut de la geamul cămăruței care îi mai rămăsese din tot apartamentul (pe care i-l confiscase statul între timp și în care locuiau deja încă doi chiriași alături de fata în casă care o ajută.). Și singurul lucru care contează cu adevărat, singura salvare în noua lume care i se desfășura în fața ochilor, iubirea pentru Monica: *Tu! Tu trăiești spiritual aici mai prezentă decât ai fi prezentă. Orice gest al meu, orice vorbă, orice faptă îți sunt întru totul dedicate ție.*¹⁵ Această iubire salvatoare nu numai pentru mamă, ca un loc de refugiu, dar mai ales pentru fiică, al cărei destin va fi indubitabil influențat de sacrificiul acesteia.

Despre personalitatea Monicăi Lovinescu s-au scris pagini întregi și înainte de 1989 și după aceea și chiar dacă există destule voci care ar fi vrut să o reducă la tăcere și după instaurarea unui regim democratic în țară, memoria unui popor nu dispare atât de ușor, iar dacă dispare, istoria are propriile legi compensatorii. Cum se naște o asemenea conștiință și de unde are tăria de a duce mai departe lupta cu un sistem întreg având la dispoziție doar vocea și un stilou? Corespondența adunată în volumul îngrijit de Astrid Cambose și din alte texte care conțin fragmente din scrisori, precum și din jurnalele scriitoarei și jurnalistei de la Radio Europa Liberă ne arată că frumusețea și puterea unui caracter vin din iubire. Iar când această iubire este așezată pe un fond intelectual excepțional, alături de o linie genealogică ilustră, rezultatul nu poate fi decât un OM.

¹¹ Doina Jela, *op.cit.*, p.34.

¹² Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, *op.cit.*, p.271

¹³ *Ibidem*, p.244

¹⁴ *Ibidem*, p.365

¹⁵ *Ibidem*, p.365

Bibliografie:

Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, *Scrisori către Monica 1947-1951*, Editura Humanitas, București, 2012

Jela, Doina, *Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat*, Editura Humanitas, București, 1998

Jela, Doina, *O sută de zile cu Monica Lovinescu*, Editura Vremea, București, 2008.

Lovinescu, Monica, *Jurnal esențial*, Editura Humanitas, București, 2010.

Lovinescu, Monica, *La apa Vavilonului*, Editura Humanitas, București, 2010.

Glodeanu, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, Editura Libra, București, 1999.

Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate*, Editura Polirom, Iași, 2005.

*** *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, coord. Al Săndulescu